

- Антофійчук 2004 – Антофійчук В. Святі почуття, закладені в молитву: Антологія української літературної молитви / В. Антофійчук (упоряд., авт. вступ. ст. і прим.); І. Мойсей (ред.). – Бухарест: Мустанг, 2004. – 399с.
- Біблія 2004 – Біблія. Книги священного писання Старого та Нового Завіту. Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2004. – 1416с.
- Гаспаров 1974 – Гаспаров М. Афоризм // Словарь литературоведческих терминов / Ред.-сост.: Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев. – М.: Просвещение, 1974. – С. 43.
- Караулов 1987 – Караулов Ю. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 262с.
- Кузьмина 1999 – Кузьмина Н. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: Монография. – Екатеринбург: Изд-во УрГУ; Омск. гос. ун-та, 1999. – 268с.
- Мотрич 1990 – Мотрич К. Досвіток. Роман. – К.: Дніпро, 1990. – 301с.
- Мотрич 2000 – Мотрич К. Звізда Полин (повість, оповідання). – К.: Укр. Центр духовної культури, 2000. – 196 с.
- Мотрич 2001 – Мотрич К. Ніч після сходу сонця. Роман. – К.: Криниця, 2001. – 704 с.
- Мотрич 1989 – Мотрич К. Перед храмом любові і болю. – К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1989. – 240 с.
- Мотрич 1979 – Мотрич К. Соняхи. Новели. – К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1978. – 130 с.
- Мотрич 1989 – Мотрич К. Час найкоротшої тіні. Повість, оповідання. – К.: Рад. письменник, 1989. – 232 с.
- Олійник 1978 – Олійник М. Новели, написані серцем // Мотрич К. В. Соняхи. Новели. – К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1978. – С. 5–6.

Людмила Панчук

НАЦІОНАЛЬНА ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У 1918 РОЦІ ЗА ДРАМОЮ В. К. ВИННИЧЕНКА «МІЖ ДВОХ СИЛ»

Ми повертаємось до постаті В. К. Винниченка, ім'я якого десятиліттями жило в широкій свідомості українців опосередковано, у каламутній аурі ідеологічної лайки. Десятиліттями літературознавці, філософи, політологи, історики створювали образ ворога народу, намагаючись не тільки вилучити його з книжкових полиць, а й стерти з пам'яті народу.

Та мала рацію Розалія Яківна, дружина письменника, вказуючи у листах на те, що українські маси тепер майже нічого

не знають про митця, еміграція замовчує або чорнить його ясну постать, але це лише тимчасовість; швидко прийде час, коли ім'я В. К. Винниченка буде на всіх устах і пам'ять про нього співатиметься в найдалших кутках української землі. Так воно й сталося.

В умовах державної незалежності в Україні та в умовах відродження нації, її змагань за гідне місце в європейському домі поступово руйнуються штучно створені канони інтерпретації спадщини В. К. Винниченка. Вчені почали комплексне вивчення багатющої спадщини письменника, драматурга, публіциста, державного діяча в контексті гуманітарних наук ХХ століття. Уже видали його окремі романи, повісті, оповідання, драми, публіцистичні виступи, філософські праці. Театри заповнили свій репертуар п'єсами В. К. Винниченка; його прізвище згадують на всіх державних урочистостях. Вилучений із шкільних і вузівських програм і підручників, осуджений, сфальсифікований, спотворений до невпізнання, автор «Відродження нації» поступово очищується від ідеологічного бруду й знову популярний, і знову улюблений повертається до нас. Осягнути масштабність і сутність мистецької спадщини В. К. Винниченка либонь неможливо та звернемо увагу на драму «Між двох сил».

Як професійний революціонер, який не раз сидів у в'язницях за політичну діяльність, В. К. Винниченко чимало творів присвятив революційно настроєній молоді, її життю і боротьбі, настроям, мріям і сподіванням, моралі й етиці людей революційного підпілля. Ці сторінки нашої історії, відтворені рукою уважного дослідника життя, по-справжньому безцінні – саме вони дають той конкретний, живий, нещадно реалістичний образ епохи, передгрозя революції і гнітючої атмосфери після її придушення, якого не дав з такою силою ні один із письменників цієї епохи. Шукання, психологія постають перед нами, як такі, що впливають безпосередньо з їх діяльності й нею зумовлені.

Розкриваючи всю складність революційної боротьби, умов, у яких доводилося її вести, В. К. Винниченко зобразив гострі соціально-психологічні, етичні, моральні проблеми, які йшли в русло літератури початку ХХ століття з її «ламанням устроїв»

і пошуками нових художніх форм; у творах відбилися і суперечливість світоглядних позицій письменника. Кожна п'єса митця приховує в собі загадку, яку не можливо розгадати, «розшифрувати код» до кінця. Більшість п'єс письменника можна класифікувати як твори, у котрих за зовнішньою «оболонкою» житейської історії, певного моменту, «охопленого» спостережливим оком художника, приховується глибокий роздум над внутрішньою суттю підмічених явищ, виведених на сцену людських типів.

Парадоксальна доля драматургії В. К. Винниченка, що викликала, як і його проза, бурхливу полеміку в сучасників та була пізніше викреслена з літературного вжитку на довгі десятиріччя, сьогодні стає немовби знаком особливої уваги до неї. Його не тільки художній твір, а й своєрідна, дещо «наукова» популяризація ідей часу, власне авторське ставлення до певних ідей. Автор уміє розпочати твір, уміє подати його кінець.

У людини вже мільйони років гармонізуються два соціальні інстинкти – особистий та громадський (колективності). Здорову людину з нормально розвинутими обома інстинктами зовсім непотрібно силувати до самопожертви для колективу. За необхідності вона це зробить беззастережно сама. Це зовнішній вияв злиття згаданих інстинктів. Деспоти ж топчуть особу, іменем колективу чинять насильство та часто умертвляють її, безглуздо викликаючи абсолютно зайві масові страждання.

П'єса «Між двох сил» В. К. Винниченка за всіма жанровими ознаками є трагедією – не лише тому, що загнана в глухий кут героїня (людина безумовно світла й чиста) вбиває себе, а й тому, що її загибель проектується на безліч смертей її земляків. Національну катастрофу драматург «вкладає» у звичні й для нього, і для його читача (глядача) фабульні рамки історії родини, члени якої виявляються представниками чи не всіх соціально-політичних сил України 1918 року.

Майстерним злиттям катаклізмів національного й особистого «Володимир Винниченко, по суті, продовжує художнє дослідження внутрішнього світу політизованої людини, революціонера, який підкорює себе, своє особисте життя, свої мо-

рально-етичні засади і принципи служінню ідей і намагається пізнати, де лежить ота межа між особистим і суспільним, між чесністю з собою і «служінням народові», яку змушений переступити революціонер і цим самим прирікати себе на моральну поразку, не втратити свого «Я», своєї суверенності» [Жулинський 1991: 62]. Знову бачимо спробу розв'язати філософські проблеми. Проте небезпідставно дослідники вважали, що ця драма, з її дуже складними колізіями, «окремо стоїть» у драматургічній спадщині письменника. Адже тут і сліду не лишилося від відсторонених розмірковувань, дослідження проблеми в різних аспектах, – твір написано буквально кров'ю серця, по гарячих слідах кривавих подій, що сталися з прибуттям Муравйова в Україну.

Повним трагічних парадоксів було життя нашого народу, який невідомо чого постійно мусив як не вести криваву, понад усякі сили, боротьбу за існування, за право на життя, то виправдовуватися невідь перед ким і невідь за що – за те, що живе, за те, що живе на своїй землі, що хоче жити вільно й щасливо. І коли письменник просто правдиво відтворював дійсність, то ця реальна парадоксальність «переходила» до твору, надаючи йому специфічного забарвлення. Романтичні гіперболи та якісь фантастичні суперузагальнення в осмисленні громадянської війни ми звикли бачити в романі Ю. Яновського «Вершники» (саме з ними зіставляють дослідники п'єсу «Між двох сил» В. К. Винниченка). Але суть тих подій – брат на брата у непримирному двобої – є страшною реальністю тих днів.

У п'єсі «Між двох сил» В. К. Винниченка найвиразніше проглядається реальне історичне підґрунтя. Цього разу письменник звернувся до реальних подій, які відбулися в 1918 році, бо вони запропонували найкращі, сказати б, «лабораторні умови» для розгляду порушеної проблеми. Революція проявила межову ситуацію, у якій увиразнилися наріжні й для людського існування питання та суперечності. Це час, коли суспільство розпадається на два табори, коли настає зламний момент у житті кожної людини, бо, вибравши табір, вона пристає й на його мораль і має взяти на себе відповідальність за всі його дії. Таке по-

єднання суперечливих ідеалів призводить до трагедії розколотої особистості, як у драмі В. К. Винниченка «Між двох сил».

Події 1917–1920 рр. в Україні знайшли широке відображення в художній літературі: у одних вони змальовувалися тенденційно, однобоко, у світлі панівної більшовицької ідеології – тобто, в дусі «соцреалізмівських» приписів, у інших – була спроба аналітичного осмислення того трагічного для нашого народу часу. Твором, у якому об'єктивно, у згоді з історичною правдою осмислювалися події в Україні у 1918 році, який був написаний по гарячих слідах є драма В. К. Винниченка «Між двох сил». З відомих причин п'єса ця не друкувалася в Україні з 1919 року. Лише тепер читач дістав можливість ознайомитись з нею. Опублікована п'єса разом з коментарем до неї і післямовою літературознавця М. Жулинського.

Драма «Між двох сил» є найвищою точкою духовно-мистецьких змагань її автора, що найкраще репрезентує розрив митця В. К. Винниченка з В. К. Винниченком – політиком, котрий після кривавих подій глянув на все вироблене й пережите очима незалежного художника, що намагався осмислити виточки трагедій взимку 1918 року, показати причини втрат української державності в той складний час. Перебіг подій у Першу світову війну, трагізм епохи лише посилюють переконання митця в тому, що світ поринув у прірву недосконалості, хаосу, суцільної дисгармонії. 1917 рік – рік революції – не приніс сподіваних змін.

Ведучи активне політичне життя, ставши одним із керівників Української Народної Республіки та готуючи перші державні програмові документи, В. К. Винниченко сподівався на можливість реалізації провідної ідеї, що наснажувала його як політика. Але разом з тим, письменник усе більше усвідомлює неможливість досягнення «рівноваги» між ідеєю соціальної рівності та вирішенням національного питання для України. «Ілюзорність самої ідеї «соціалізму з українським обличчям» розвіяло вторгнення до Києва більшовицько-російських військових частин, які жорстоко розправилися з національно-свідомим українським населенням» [Мороз 1993: 10–11]. А

остаточне переконання у марності сповідань на відтворення української державності принесли переговори з більшовицьким російським урядом, що відбулися у 1920-му році.

Побачене й пережите В. К. Винниченко переосмислив у драмі «Між двох сил» та тритомній мемуарно-публіцистичній праці «Відродження нації», де автор постає перед читачем тонким аналітиком, здатним об'єктивно, документально точно та водночас емоційно представити портрет епохи в подіях і постатях сучасників. А в той час письменник з боєм реагує на муравйовські погроми у Києві. «Тисячі людських жертв, пролита кров, зруйноване життя десятків тисяч, факти самогубств, божевілья, руйнація господарської, політичної, звичаєвої машини – це серйозні факти, це не жарти, це такі вчинки, які робляться свідомо і за ради певної мети, за яку вони дозволили собі все це допустити, бо страшно подумати, що люди могли ради хвилевої влади вчинити стільки горя. Вони ж не можуть не бачити, що затіяли страшну, величезну гру, в якій можуть програти своє життя» [Жулинський 1991: 62]. Як ніколи гостро перед драматургом постає питання можливості узгодження національної та соціальної ідеї.

Коли Червона гвардія під командуванням Муравйова захопила Київ, В. К. Винниченко був змушений виїхати на південь України. Наслідком цього є роздуми письменника й політика, який волею обставин відійшов від державної діяльності, зате ошасливлений можливістю подумати над тим, що відбулося і відбувається на Україні. Заслуханий про жорстокість військ Муравйова в Києві, письменник болісно роздумує над першопричинами цих кривавих братовбивчих ексцесів, які сніговою лавиною котяться по країні.

В. К. Винниченко переконаний, що широкі маси, захоплені цим шалом соціальної помсти, не усвідомлюють кінцевої мети цього руху, тоді як керівники мас свідомі своєї мети й вірять у соціальну революцію та побудову соціального ладу. Митця жахають методи й засоби досягнення цієї мети, сам кривавий шлях, на який стала революція. Перед письменником і політиком постає складна морально-етична проблема: чи можна ви-

правдати утвердження ідеалів рівності, добра й справедливості шляхом численних жертв, перед якими не зупинялися більшовики? Чи не викличе пролита кров нову, зворотню хвилю кривавої реакції з боку їхніх політичних противників і навпаки? У Києві червоногвардійці розстрілювали без суду й слідства колишніх офіцерів, українських інтелігентів, тих, хто заговорить українською мовою, хто був у вишитій сорочці. У перші ж дні були розстріляні близько 3000 осіб.

В. К. Винниченко вказував на те, що читати українську історію треба з бромом – до того ж це одна з нещасливих, безглузких, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко й сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи вірніше: півдержавного) існування, що одгризувалась на всі боки: од поляків, татар, шведів. Уся історія – це безупинний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок. Ображеного, зболеного своїми переживаннями, письменника оборює продажність своїх, українських шанолюбців, їхня пихата зарозумілість, паразитування на національних ідеалах, політичне блюзнірство, темнота й розшарпаність, зацькованість, спантеличеного, політично дезорієнтованого народу.

Винниченків внутрішній погляд зосереджений на пошуках гармонії сил, і він прагне викликати в собі й утвердити «почування повноти й гармонії всіх сил», прагнення жити й у самому процесі життя віднайти найвищий, вичерпний зміст індивідуального буття. Способами досягнення цієї формули щастя, на думку письменника, можуть бути релігія, влада, наука, кохання, багатство, мистецтво. В. Винниченко цими роздумами в процесі самої творчості звільняє себе від недавнього способу досягнення своєї мети, власної гармонії своїх сил – від влади, від політичної діяльності й переорієнтовує смисл свого буття на мистецтво. Мораль як універсальне місце в творчості художніх конфліктів, у індивідуалізації характерів героїв, передусім і формування їхніх позицій в процесі розгортання подій і колізій [Жулинський 1991: 62].

Драма «Між двох сил» написана В. К. Винниченком у період між квітнем–червнем 1918 року, події ж, які відтворив ав-

тор п'єси, відбулися в лютому–березні 1918 року. Відстані часу нема, як і нема конкретизації місця розвитку подій, хоча за контурами великого провінційного українського міста легко вгадується образ розтерзаного Києва періоду вступу Червоної гвардії під командуванням М. Муравйова, а в персонажах твору пізнаємо постаті сучасників В. К. Винниченка. Письменник не вводить у сюжет жодної реальної історичної постаті. Це скоріше узагальнений портрет українця, що опинився на межі епох, прагнучи досягти максимальної повноти морально-психологічного пережиття політичної драми розгортань української національної революції.

Трагедія сім'ї робітника-залізничника Микити Івановича Сліпченка розгорається під немилосердним тиском розмежування політичних сил, які вступають у непримириму конфронтацію. Драматург розгортає конфліктні ситуації не лише в площині політичного протистояння, а заглиблює їх у любовно-психологічній колізії, не без підстав вважаючи, що саме завдяки інтимним, на рівні підсвідомих інстинктів і сексуальних прагнень, стосункам можна якнайповніше розгорнути в специфічному вираженні внутрішній, особистий характер політичної поляризації роду й народу. Цим самим досягається необхідна символізація національної трагедії, яка розколола народ, роздерла його по різних барикадах, а цим самим і поруйнувала морально-етичні принципи й перестороги.

В. К. Винниченко розкриває динаміку революційної атмосфери на Україні – від пафосного захоплення зрушенням могутньої енергії мас до поступового отверезіння, від перших успіхів до перших розчарувань. Жорстокість, насильство, зради, аморальність, політичне фарисейство – все це супроводжує революцію: і щирі, безоглядну жертвовність в ім'я національних ідеалів юнаків, і розпач матерів над тілами розстріляних дітей, і романтичну віру в те, що через кров і насильство можна здобути омріяну справедливість і свободу.

У п'єсі психологічно ефективно оголено внутрішню драму героїні твору Софії, з якої «вчитується» драма самого В. К. Винниченка, котрий був глибоко вражений жорстокою

акцією військ Муравйова. Для творчості письменника характерне таке конфліктне зіткнення суверенних особистостей, які відчують внутрішню потребу зближення, але в процесі спілкування, обміну думками, ідеями, світоглядами, а особливо моральними принципами різко розмежовуються, хоча й відчують потребу одне в одному.

Ідеї більшовицької партії лягли на благодатний ґрунт. Софія вихована на благодатних засадах європейського гуманізму, на прагненні свободи, добра й справедливості, водночас їй не байдужа доля рідного народу, його фольклорних цінностей, культурних традицій. Вона вірить, що чітка, конкретна, зорієнтована на задоволення щоденних потреб народних мас, соціально-економічна й політична програма більшовиків може бути швидко реалізована, тому сумніви ще попереду. Тільки тоді, коли батько й брат Марко потрапляють до ЧК, коли над ними нависає загроза смерті, коли вона бачить, як червоноармійці розстрілюють полонених прямо під вікнами ЧК і закопують ще живих у землю, коли вона наштовхується на жорстокий, садистський цинізм керівника більшовиків Грінберга, тоді починає прозрівати. Але це ще не верхня нота в цій патетично-трагічній сонаті революції, яку по «свіжих слідах» витворив В. К. Винниченко.

Кров породжує кров, загиблі волають із могил до живих: «Помсти». За зраду доводиться розплачуватися власним життям. Драматургічна напруга зростає динамічно, у процесі розгортання дії, морально-психологічна атмосфера п'єси доведена до емоційного вибуху, який виражається в самогубстві Софії. На думку митця, це є логічним завершенням політичного компромісу Софії, яка мимоволі, але зрадила національні ідеали й потрапила в пастку моральних компромісів. Драматург, образно кажучи, розпинає свою героїню на безжальному осуді її поведінки й поглядів рідними, близькими людьми. Намагання Софії щось змінити, порятувати, виправити «тимчасові викривлення» більшовиків, допомогти своєму народові чесною працею в установах Радянської влади не наближають до неї рідних, а лише поглиблюють прірву, посилюють почуття розпачу й зневіри.

Треба пам'ятати, що драма «Між двох сил» була написана під сильним емоційним потрясінням, яке переніс В. К. Винниченко. Цим зумовлена й певна, іноді гарантована характерологізація представників більшовицької партії, і романтизована ідеалізація юних борців за національну незалежність. Письменник мав для цього й особисті підстави. На чолі делегації уряду Української Народної Республіки він вів переговори з Тимчасовим урядом, добиваючись визнання державності України, підтримував критику Тимчасового уряду за його нерішучість, що її послідовно вели більшовики. І раптом він, голова уряду Центральної Ради, бачить, що події розвиваються далеко не так, як декларувалося в політичних програмах і маніфестах, що владу добувають не парламентськими методами, а силою і підтримують штиками, терором.

Певною мірою морально-психологічну ситуацію власного роздвоєння письменник «запрограмує» в характері Софії. І цим самим вкотре засвідчить геніальність свого мистецького передбачення, «закодованого» в системі художніх образів, у самій ідеї твору. Очевидним є те, що ідеї та проблеми, які втілив і порушив В. К. Винниченко в драмі «Між двох сил», символічно проектується на сучасну суспільно-політичну ситуацію в Україні, і це ще є одним із аргументів на користь естетичної життєздатності творчості спадщини одного з найбільших українських письменників ХХ століття.

Герої В. К. Винниченка – ті, що прагнуть визначитись у суперечностях життя, – завжди скоріше оберуть загибель, ніж насильницьке упокорення чужій волі, рабство духу, відмови від свого «Я». Таким же до кінця неупокореним був і сам автор – талановитий митець і горда людина. Протиставлення слова дії, бажаного можливому – ось ключ до розглядання Винниченкових творів. Це, так би мовити, художня лабораторія, у якій В. К. Винниченко випробував свої два головні етичні постулати: рівноправність чоловіка й жінки та виправдання вчинків метою.

Таким чином, постать В. К. Винниченка є однією з яскравих і талановитих постатей української культури ХХ століття, яка з особливою повнотою відбила характер доби, її морально-етичні

пошуки й порушила питання про природу й філософію щастя. Митець поєднав у собі притаманну своєму поколінню віру в досягнення соціальної гармонії з пошуком причин недосконалості сучасного життя. В. К. Винниченко – один з перших в українській культурі, хто спромігся осягнути смислові проблеми людського існування, інтимні сторони людської душі, прагнучи розгадати, як у цьому світі людина може досягти щастя, що й привело його до формування власної концепції цінного виміру людини й будування щасливого буття на засадах гармонійної взаємодії особливості й суспільства, глибокої внутрішньої кореляції моральнісного існування людини з активно впливаючими на неї підсвідомими бажаннями й засадами буття.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бойко-Блохін 1992 – Бойко-Блохін Ю. Драма «Між двох сил» В. Винниченка як відображення української національної революції // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 17–24.
- Жулинський 1991 – Жулинський М. В. Винниченко: Поворот на Україну // В. Винниченко. Вибрані п'єси. – К.: Мистецтво, – 1991. – С. 3–14.
- Жулинський 1991 – Жулинський М. Його пером водили сама історія: про п'єсу «Між двох сил» // Вітчизна. – 1991. – № 2. – С. 60–63.
- Мороз 1993 – Мороз Л. Загадки Володимира Винниченка // Слово і час. – 1993. – № 5. – С. 40–46.

Світлана Полякова

ЗНАКОВА НАПОВНЕНІСТЬ НОМІНАЦІЇ ГЕРОЇВ ЯК СТИЛЬОВА ДОМІНАНТА ОПОВІДІ У ТВОРАХ Б. ХАРЧУКА

У наративному моделюванні моральної природи героїв Б. Харчука домінантою є вибір автором символічного імені героя, яке містить часткові його характеристики. О. Лосев, досліджуючи зовнішню і внутрішню структуру та семантику імен, зауважує, що «ім'я – це філософський код людини, пароль для пізнання Всесвіту» [Лосев 1998: 56]. Основні положення про власне ім'я як особливий мовний знак сформульовано в працях Ю. Карпенка, І. Корольової, С. Коршунової, О. Лосева, О. Суперанської та ін. Символіка імен у художніх творах